

DETERMINANTY GOSPODARCZE WARUNKUJĄCE EFEKTYWNOŚĆ KSZTAŁCENIA W POLSCE I NA UKRAINIE¹

Michał Hnatiuk

ORCID: 0000-0002-7939-1010

Narodowy Uniwersytet „Lwowska Politechnika”, Lwów, Ukraina

adres e-mail: Hnatiuk@op.pl

ECONOMIC DETERMINANTS CONDITIONING THE EFFECTIVENESS OF EDUCATION IN POLAND AND UKRAINE

Keywords: pedagogy, educational effectiveness, subjective and objective factors, economic factors, classification of occupation, educational and economic system correlation, social partnership.

Abstract. The article presents several determinants conditioning the effectiveness of education. Against the background of subjective and objective factors, which play an important role in the didactic process, an attempt was made to capture the impact of economic factors. Compression areas and the degree of correlation between the economic system and the education system were described. The impact of the economic determinants on the didactic process and its effectiveness is described on the example of vocational education. Some difficulties in the relationship economy – vocational training were included. The collected material was presented in a comparative aspect, while analyzing the impact of the economic impulse on the Polish and Ukrainian vocational training system.

Słowa kluczowe: pedagogika, efektywność kształcenia, czynniki subiektywne i obiektywne, czynniki gospodarcze, klasyfikacja zawodów, korelacja systemu edukacyjnego i gospodarczego, partnerstwo społeczne

¹ Artykuł powstał na podstawie fragmentu pracy doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Waldemara Furmanka.

Streszczenie. W artykule przedstawiono kilka determinantów warunkujących efektywność kształcenia. Na tle czynników subiektywnych i obiektywnych, które w procesie dydaktycznym odgrywają istotną rolę, podjęto próbę ujęcia siły oddziaływania bodźców gospodarczych. Omówiono obszary sprzężenia oraz stopień skorelowania systemu gospodarczego i systemu edukacji. Wpływ determinantów gospodarczych na proces dydaktyczny oraz jego efektywność opisano na przykładzie szkolnictwa zawodowego. Ujęto niektóre trudności w relacji gospodarka – szkoła zawodowa. Zgromadzony materiał zaprezentowano w aspekcie porównawczym, analizując jednocześnie działanie impulsu gospodarczego na polski i ukraiński system kształcenia zawodowego.

Wprowadzenie

Termin „efektywność” jest pojęciem wieloznacznym. Inne ujęcie efektywności uzyskamy na gruncie psychologii, w inny sposób zinterpretujemy efektywność na gruncie socjologii, odmiennie od poprzednich zostanie użyte ono w ekonomii, a zupełnie w inny sposób rozpatrywana będzie efektywność na gruncie pedagogiki (Żechowska, 1982). Opisując efektywność w aspekcie pedagogicznym Barbara Żechowska stwierdza, że „termin efektywność odnosi się najczęściej do nauczania, uczenia się, w tym do samodzielnej pracy studentów, a także do samego nauczyciela” (Żechowska, 1982, s. 43).

Podobne spojrzenie na problematykę efektywności kształcenia prezentuje Stanisław Palka. Autor pracy *Warunki efektywności nauczania w szkole średniej* uważa, że „efektywność nauczania polega przede wszystkim na skutecznej działalności nauczycieli i uczniów, skierowanej na opanowania przez uczniów określonego zasobu wiadomości, umiejętności i nawyków” (Palka, 1977, s. 8). Zdaniem tego autora efektywność kształcenia warunkowana jest ogólnym modelem nauczania, który składa się z takich zasadniczych elementów, jak: 1) cele nauczania, 2) działalność dydaktyczna skierowana na realizację celów oraz 3) kontrola skuteczności realizacji celów. Do tego modelu Palka zalicza również 4) czynniki wpływające na skuteczność uczenia się (czynniki utrudniające i ułatwiające proces dydaktyczny, np. czynniki osobowościowe uczniów/nauczycieli, warunki lokalne i materialne szkoły) (Palka, 1977).

Efektywność procesu dydaktycznego spostrzegano także w szerszym kontekście. Według Ryszarda Radwiłowicza efektywność nauczania jest to „zgodność efektów, czyli skutków nauczania z jego celami, założonymi przez osoby zajmujące się nauczaniem, a więc przede wszystkim przez nauczycieli, a także przez administrację oświatową wszystkich szczebli” (Radwiłowicz, 1968, s. 21).

Podjmując próbę klasyfikacji czynników, które determinują efektywność nauczania, Radwiłowicz wyróżnia czynniki znajdujące się w bezpośredniej gestii nauczyciela (np. stosowane metody nauczania), czynniki znajdujące się w bezpośrednim zasięgu miejscowych władz oświatowych (np. ilość i liczebność klas), czynniki ulokowane w gestii resortu edukacji (np. polityka oświatowa w zakresie budownictwa szkół), czynniki polityczno-ekonomiczne w skali kraju (np. ogólna polityka oświatowa) oraz czynniki społeczno-ekonomiczne i kulturalne (np. stopa życiowa ludności) (Radwiłowicz, 1968).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że pojęcie efektywności kształcenia pomimo przeobrażenia systemu edukacyjnego zasadniczo (praktycznie) nie zmieniło się. Zarówno w przeszłości, jak i w terażniejszości czynniki subiektywne (nauczyciel i uczeń) oraz czynniki obiektywne (np. zasady i metody nauczania) nadal odgrywają pierwszoplanową rolę w procesie dydaktycznym i w głównej mierze warunkują efektywność edukacji. Dobrym przykładem tej sentencji są m. in. rozprawy naukowe datowane na drugą dekadę nowego tysiąclecia (Błażejowski, 2013; Janicka-Panek, 2018; Jeruszka, 2013). Pomijając ich obszerną prezentację warto przytoczyć przynajmniej jeden z cytatów. „Używając terminu «efektywność kształcenia» w niniejszej pracy – pisze Wojciech Błażejowski – rozumiemy go jako stopień przyswojenia przez uczniów wiadomości, opanowania umiejętności, wyrażany ocenami szkolnymi lub punktami na egzaminach zewnętrznych, a także stopień wykorzystania szkolnej wiedzy – uczynienia jej przydatną – w różnych sferach życia absolwenta” (Błażejowski, 2013, s. 105). Akcent, jak widać, pozostaje na czynnikach subiektywnych i obiektywnych.

Uwzględniając powyższe czynniki (subiektywne i obiektywne), które niewątpliwie determinują efektywność kształcenia, podjęto próbę ujęcia innych bodźców warunkujących ten proces. Do nowej grupy determinantów zaliczono czynniki gospodarcze, technologiczne oraz polityczne. W niniejszym artykule ograniczę się do czynnika gospodarczego. Poddając go szczegółowej analizie przyjmuję założenie, że jeśli system gospodarczy jest skorelowany z systemem edukacji, to dana korelacja będzie oddziaływać na proces dydaktyczny, w tym również na efektywność kształcenia.

Sądzę, że wpływ tego czynnika na system edukacji, a zwłaszcza na efektywność kształcenia będzie bardziej widoczny, jeśli zgromadzony materiał zaprezentuję w aspekcie porównawczym. W celach komparatywnych wybrano ukraiński system oświaty. W związku z powyższym, oddziaływania czynnika gospodarczego będą analizowane nie w jednym, lecz w dwóch różnych systemach edukacji.

Warto dodać, że zgłębiając wpływ różnorodnych czynników na proces dydaktyczny dostrzeżono, że szczególnie podatne na wpływ czynnika gospodarczego jest szkolnictwo zawodowe. Wobec tego zgromadzony materiał w głównej mierze odnosi się do konkretnego szczebla edukacji – polskiego i ukraińskiego szkolnictwa zawodowego.

Prezentowane wyniki badań obejmują lata 1990–2017, które należy uznać za okres transformacji systemowej obu krajów.

Materiał badań i dyskusja

Oddziaływanie czynnika gospodarczego na polski system kształcenia zawodowego

Zgłębiając wiedzę o systemie kształcenia oraz jej efektywności stwierdzono, że przemiany w sferze gospodarczej powodują przemiany w sferze edukacyjnej. Z kolei przemiany w edukacji, mam tu na uwadze przemiany w systemie kształcenia zawodowego, reagują na potrzeby rynku pracy i tym samym wspierają przemiany gospodarcze. Opisując obecne zmiany w sferze pracy, Urszula Jeruszka zwraca uwagę na fakt, że te przemiany oceniane są przez pryzmat trzech składników rozwoju. Jednym z nich jest wzrost gospodarczy oraz dystrybucja jego efektów (Jeruszka, 2008). Postęp gospodarczy kraju jest uwarunkowany intelektualnym rozwojem pracowników ujmowanym często jako kapitał ludzki. Z kolei kapitał ludzki jest gromadzony poprzez edukację, a ściślej – system kształcenia zawodowego. Przy czym bodźcem do jego gromadzenia jest między innymi wzrost gospodarczy. Wobec tego powstaje sytuacja, gdzie „inwestycje w edukację mierzone długością czasu kształcenia i jakością nauczania pozostają w związku przyczynowym z tempem rozwoju społeczno-gospodarczego oraz indywidualną pomyślnością życiową i zawodową ludzi” (Jeruszka, 2008, s. 276).

Warto zaznaczyć, że w Polsce w procesie transformacji społecznej równolegle reformowano system gospodarczy oraz system edukacyjny. Jednak w danym przypadku równoległość nie utożsamiała się z odrębnością lub autonomicznością. Zmiany gospodarcze w pewnym sensie były skorelowane ze zmianą systemu kształcenia zawodowego. Pochodną zmian industrialnych była modyfikacja celów kształcenia zawodowego, a w szerszym kontekście – celów pedagogiki pracy. Zdzisław Wołk, przedstawiając cele kształcenia w kontekście struktury zatrudnienia zaznacza, że „są one w znacznym stopniu następstwem wrażliwości pedagogiki na wpływy ideologiczne, polityczne, natomiast w przypadku

pedagogiki pracy zależą też od zmian w technice i w gospodarce” (Wołk, 2008, s. 130).

Przemiany strukturalne w klasyfikacji zawodów

Oddziaływania czynnika gospodarczego na system edukacji wyraźnie dostrzegamy w zmianach dokonywanych w klasyfikacji zawodów. Warto zatem zaprezentować dynamikę tych zmian. Do analizy porównawczej wybrano grupę zawodową „Technicy i inny średni personel”. Na jej przykładzie uwidoczniono zachodzące przemiany.

Wartości liczbowe odwzorowujące przemiany strukturalne w klasyfikacji zawodów i specjalności zebrano w tabeli 1. Pokazują one, że w ciągu 10 lat w grupie zawodowej „Technicy i inny średni personel” liczba zawodów i specjalności wzrosła o 53% (z 308 do 471). Uwzględniając te dane, należy zgodzić się z twierdzeniem, że „w pierwszej dekadzie obecnego stulecia panuje tendencja do wzrostu liczby zawodów i specjalności objętych klasyfikacją, przy czym zwiększa się przede wszystkim liczba specjalności. [...] Obserwuje się to zwłaszcza w dłuższym okresie” (Jeruszka, 2010, s. 68).

Tabela 1. Przemiany strukturalne w klasyfikacji zawodów i specjalności

Nazwa grupy wielkiej	Rok	Liczba grup w ramach grupy wielkiej			Liczba zawodów i specjalności
		dużych	średnich	elementarnych	
Technicy i inny średni personel	2002	4	18	69	308
	2004	4	17	69	313
	2007	4	17	69	314
	2010	5	19	83	454
	2012	5	20	87	471

Źródło: Jeruszka, (2010, s. 67); Wołk, (2013, s. 26).

Analizując materiały źródłowe dostrzeżono, że w klasyfikacji zawodów i specjalności z 2014 roku [w porównaniu z klasyfikacją z 2010 roku – przyp. M.H.] wprowadzono następujące zmiany:

- wprowadzono 148 zawodów i specjalności, które w ciągu ostatnich lat pojawiły się na rynku pracy, a nie miały swoich odpowiedników w poprzedniej klasyfikacji;
- wyodrębniono 10 zawodów szerokoprofilowych, które łączą w sobie co najmniej dwie specjalności;

- wyłączono z ewidencji 11 zawodów i specjalności, które już nie funkcjonują na rynku pracy lub wykonywane są przez nieliczne osoby (MPiPS, 2014).

Rozwój społeczeństwa podyktowany wzrostem gospodarczym przekształcił także klasyfikację zawodów szkolnictwa zawodowego. Wraz z klasyfikacją zawodów i specjalności klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego ciągle się zmienia. W publikacjach przedstawiających tę problematykę zaznaczano, że „klasyfikacja szkolnictwa zawodowego wymaga dalszej modernizacji mającej na celu zwiększenie dostosowania kształcenia zawodowego do potrzeb gospodarki poprzez uwzględnienie zawodów, w których można «od razu» podjąć pracę” (Jeruszka, 2010, s. 77).

Opisywane przemiany strukturalne w klasyfikacji zawodów i specjalności w sposób naturalny wymuszały reorganizację treści nauczania czy form organizacyjnych procesu dydaktycznego. Prawdopodobnie wpłynęły również na efektywność kształcenia.

Inne aspekty wpływu czynnika gospodarczego na system kształcenia zawodowego

Korelację pomiędzy systemem edukacyjnym a gospodarczym wyraźnie dostrzegamy w sprzężeniu klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (KZSZ) z klasyfikacją zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy (KZiS).

Według Macieja Gruzy „przy obecnym trybie nowelizacji klasyfikacji gospodarczej powstaje sytuacja, w której to dostępna oferta kształcenia w systemie szkolnym w pewnym stopniu warunkuje kształt kolejnej wersji KZiS. Co gorsza, z uwagi na znacznie częstsze nowelizowanie klasyfikacji szkolnej niż gospodarczej dochodzi do sytuacji, w której im więcej czasu upływa od wprowadzenia w życie nowej KZiS, w tym mniejszym stopniu jest ona zintegrowana z KZSZ” (Gruza, 2012, s. 91).

Opisując zmiany zachodzące w obu klasyfikacjach na przestrzeni lat 1993–2012, M. Gruza podkreśla, że „kluczową zmianą w nowej KZSZ jest inne podejście do wprowadzenia do niej zawodów. [...] Najbardziej widocznym efektem proponowanych zmian jest nowy sposób kodowania zawodów szkolnych (na kody zawodów z KZiS). Jednak największe znaczenie dla oferty kształcenia zawodowego ma fakt, że zgodnie z przyjętym modelem nowe zawody szkolne powinny być wprowadzane do KZSZ na podstawie badań rynku pracy prowadzonych z wykorzystaniem KZiS” (Gruza, 2012, s. 92–93).

Na tle systemu edukacyjnego kształcenie zawodowe powinno być ukierunkowane na „prognostyczny rozwój zawodowy osobowości, ale także na umożliwienie w każdym wieku dostosowania nabytych wiadomości i umiejętności do nowych potrzeb rynkowych, stałego rozwoju własnej kariery zawodowej” (Łozowiecka, 2008, s. 241). Zatem, w kontekście oświatowym kształcenie zawodowe wpisuje się w ideę edukacji realizowanej przez całe życie. Natomiast w warunkach systemu gospodarczego „kształcenie zawodowe wobec współczesnych wymagań i potrzeb rynkowych opierać się powinno nie tylko na przekazywaniu wiedzy typowo teoretycznej z danej dziedziny zawodowej, ale również i na pewnych nowych elementach, które stanowią wobec wysokich wymagań rynkowych zabezpieczenie rynkowej wartości pracownika” (Łozowiecka, 2008, s. 240).

Przedstawiając omawianą współzależność, należy podkreślić, że w wymiarze globalnym synergia systemu kształcenia zawodowego i systemu gospodarczego staje się gwarantem bezpieczeństwa narodowego. Jak zaznacza Franciszek Szlosek, „trudno jest sobie dzisiaj wyobrazić rozwój ekonomiczny państwa bez dobrze funkcjonującego systemu kształcenia i doskonalenia kadr. Zwłaszcza w warunkach bezpartonowej konkurencji wszechobecnej w skali globalnej, europejskiej, a szczególnie trudnej w skali regionalnej” (Szlosek, 2015, s. 300).

W wymiarze lokalnym „od sposobu realizacji tej współpracy – podkreśla Stefan M. Kwiatkowski – zależy w dużej mierze jakość kształcenia zawodowego, a w konsekwencji kompetencje i kwalifikacje absolwentów” (Kwiatkowski, 2018, s. 154). Dobrze wykwalifikowany pracownik nie tylko zaspokaja potrzeby rynku pracy, lecz również przyczynia się do wzrostu gospodarczego (Kwiatkowski, 2000), co w pewnym sensie wywiera wpływ na rozwój kraju oraz bezpieczeństwo narodowe.

Warto zaznaczyć, że na skutek zmian politycznych i gospodarczych od 1990 roku występuje zjawisko bezrobocia, które najbardziej dotyka absolwentów szkół zawodowych, średnich i policealnych (Dretkiewicz-Więch, 2012).

W świetle zgromadzonych faktów stwierdzono, że w Polsce występuje mocna korelacja systemu gospodarczego z systemem edukacji oraz zauważalne oddziaływanie owej relacji na proces dydaktyczny. Sprzężenie dwóch systemów: gospodarczego oraz edukacyjnego w pewnym stopniu warunkuje działanie ostatniego. Efektywność kształcenia zawodowego zwiększa się, jeśli:

- reformę systemu kształcenia zawodowego przeprowadza się z powodu zmian technologicznych i gospodarczych, a nie politycznych;
- klasyfikację zawodów szkolnictwa zawodowego dostosowuje się do aktualnych potrzeb rynku pracy;

- występuje sprzężenie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego z klasyfikacją zawodów i specjalności;
- kształcenie pracownika wykwalifikowanego wpisuje się w ideę uczenia się przez całe życie.

Przemiany gospodarcze a system kształcenia zawodowego na Ukrainie

W większości sposób oddziaływania przemian gospodarczych na system szkolnictwa zawodowego Ukrainy jest zbliżony do modelu polskiego, dlatego w szerszym kontekście można stwierdzić, że istotne przemiany w ukraińskim systemie edukacji są determinowane czynnikiem gospodarczym.

Analizując sposób oddziaływania systemu gospodarczego na system kształcenia zawodowego Ukrainy dostrzeżono, że relacja między dwoma podmiotami (systemem kształcenia zawodowego i systemem gospodarczym) jest dwukierunkowa. Z jednej strony pod wpływem przemian gospodarczych, w tym także przemian technologiczno-informacyjnych, przeobraża się system kształcenia zawodowego. W sposób naturalny powstaje konieczność dostosowania się systemu edukacji zawodowej do zmieniających się warunków pracy, a w rezultacie do zmieniającego się rynku pracy. Przedstawiając problematykę zależności systemu kształcenia od rynku pracy, Nella G. Nyczkało zaznacza, że „problem kształcenia zawodowego powinien być rozpatrywany pod kątem rozwoju jakości siły roboczej jako kluczowego warunku rozwoju zasobów ludzkich. Traktując rynek pracy jako kategorię pedagogiczną, uważamy za celowe podkreślenie, że dynamika zmian zachodzących na rynku pracy wpływa na rozwój systemu edukacji zawodowej, na jej modernizację i odpowiednio na jakość przygotowania personelu produkcyjnego” (Nyczkało, 2008, s. 105–106).

Z drugiej zaś strony dostosowane do rynku pracy szkolnictwo zawodowe staje się fundamentalnym wsparciem dla systemu gospodarczego. Mikołaj Kuczynskij przedstawiając edukację zawodową w kontekście rozwoju kapitału ludzkiego ukierunkowanego na wsparcie systemu gospodarczego, zaznacza, że w roku szkolnym 2016/2017 placówki kształcenia zawodowego Ukrainy przygotowały 153,2 tys. wykwalifikowanych pracowników. Spośród nich w systemie gospodarczym dostało zatrudnienie 137,6 tys. absolwentów, co stanowi 89,8% całkowitej liczby przygotowanych pracowników. Spośród nich w wyuczonym zawodzie zatrudniono 123,9 tys. osób (80,8%), 12,4 tys. osób kontynuuje naukę w instytucjach szkolnictwa wyższego (8,1%), 1,3 tys. osób powołano do służby wojskowej (0,9%) (Kuczynskij, 2018).

Partnerstwo społeczne

Dobrym przykładem współpracy instytucji szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami różnych form własności na Ukrainie jest partnerstwo społeczne. Według Iryny Sawczenko i Iryny Tropiny „partnerstwo społeczne w dziedzinie kształcenia zawodowego jest stosunkowo nową kategorią, która pojawiła się w związku ze zmianą własności w naszym państwie, której celem jest szczególnie rodzaj interakcji szkół zawodowych z centralnymi i lokalnymi władzami wykonawczymi, stowarzyszeniami pracodawców, związkami zawodowymi, przedsiębiorstwami różnych form własności, organami służby zatrudnienia i innymi zainteresowanymi partnerami, ukierunkowanej na maksymalne uzgodnienie interesów wszystkich uczestników tego procesu” (Sawczenko, Tropina, 2015, s. 52).

Najbardziej rozpowszechnioną formą partnerstwa społecznego jest współpraca szkół zawodowych z przedsiębiorstwami państwowymi lub prywatnymi. W materiałach sprawozdawczych przedstawiających stan szkolnictwa zawodowego na Ukrainie w 2016 roku między innymi podkreślano, że „wprowadzenie nowoczesnych innowacyjnych oraz informatycznych technologii do kształcenia zawodowego odbywa się najczęściej w ramach realizacji międzynarodowych projektów, współpracy z partnerami społecznymi, w szczególności: «KNAUF», «Henkel Bautechnik Ukraine», fabryki współczesnych materiałów budowlanych «BudMayster», «BOSCH», «TRIORA», «NIBKO», «HERZ Ukraina», «KAPAROL Ukraina», spółki «Akwaterm-Kijów», spółki «Śnieżka-Ukraina» oraz innych” (Kremeń, 2011).

Ostatnio praktykuje się także partnerstwo społeczne pomiędzy szkołą zawodową, przedsiębiorstwem oraz instytucją szkolnictwa wyższego. Jednym z licznych przykładów partnerstwa społecznego jest współpraca ukraińskiej państwowej instytucji edukacyjnej „Międzyregionalna wyższa szkoła zawodowa transportu samochodowego oraz mechanizacji budowlanej” z monachijskim ośrodkiem transportu samochodowego, miejską szkołą zawodową techniki samochodowej (Monachium) oraz Kijowskim Narodowym Uniwersytetem Budownictwa i Architektury.

W rezultacie, partnerstwo społeczne jest głównym czynnikiem poprawy jakości edukacji zawodowej oraz adaptacji młodych ludzi do nowych warunków gospodarczych. Poza tym przyczynia się do socjalnej ochrony studentów, wzrostu wydajności przedsiębiorstw, usprawnia dystrybucję i zatrudnienie młodych pracowników (Batraczenko, 2015; Zozula, 2015).

Warto zaznaczyć, że w kręgach naukowych i politycznych docenia się rolę partnerstwa społecznego oraz stwierdza się, że szkolnictwo zawodowe jest nieodłącznym elementem systemu gospodarczego. W *Narodowej strategii rozwoju edukacji Ukrainy na lata 2012–2021* podkreślono, że w celu osiągnięcia stabilnego rozwoju gospodarczego oraz nowego jakościowego przełomu w krajowym systemie edukacji zawodowej konieczne jest między innymi zapewnienie:

- „optymalizacji sieci szkół zawodowych o różnym typie, kierunkach i formach własności z uwzględnieniem prognoz demograficznych, specyfiki regionalnej oraz potrzeb rynku pracy, zwiększenie ich autonomii, tworzenia zespołów szkół edukacyjno-produkcyjnych,
- usprawnienie mechanizmu kształtowania zamówień państwowych w zakresie szkolenia pracowników zgodnie z rzeczywistymi potrzebami gospodarki, regionalnymi rynkami pracy, potrzebami społeczeństwa” (Rada Najwyższa Ukrainy, 2011).

Zgromadzony materiał daje podstawy twierdzić, że sprzężenie systemu gospodarczego z systemem edukacji Ukrainy jest respektowane zarówno przez rząd, jak i zwykłych obywateli. Ponadto zaistnienie korelacji (m.in. partnerstwo społeczne) wpisuje się w proces dydaktyczny ukraińskiego szkolnictwa zawodowego i staje się jego nieodłącznym elementem.

Trudności w korelacji systemu edukacyjnego i gospodarczego

Opisując wpływ czynnika gospodarczego na edukację zawodową warto zaznaczyć, że w procesie korelacji dwóch systemów (edukacyjnego i gospodarczego) powstały pewne trudności, które hamowały ten proces. Do niektórych z nich należałoby się odnieść:

1. Treść i lista zawodów w większości są wybierane przez szkoły zawodowe dowolnie, bez uwzględniania potencjalnych potrzeb krajowych i regionalnych rynków pracy (Kremeń, 2011). Jak zaznacza Wasyl Kremeń, „ze względu na wąską specjalizację oraz duży podział instytucji [szkolnictwa zawodowego – przyp. M.H.] w dużej mierze nie są one w stanie być elastyczne i wrażliwe na znaczny i zmieniający się zakres potrzeb lokalnych i regionalnych. Takie instytucje często przeprowadzają szkolenia nie z zawodów potrzebnych na rynku pracy, ale z tych, które są w stanie przygotować” (Kremeń, 2016, s. 11).
2. Obecny porządek kształcenia kadry pracowniczej jest niedoskonały. To pogarsza sprzeczność pomiędzy popytem na pracę ze strony pracodawców a państwowym zamówieniem na kadrę robotniczą (Kremeń,

2011). Według Wasyla Holowinowa w rozrachunku na 10 tys. mieszkańców na 1 ucznia w systemie szkolnictwa zawodowego przypada 6 uczniów w systemie szkolnictwa wyższego, chociaż takich proporcji nie wymaga ani poziom technologii w gospodarce, ani rynek pracy. W konsekwencji takiego antyrządowego podejścia problem pogłębia się, a gospodarka nadal będzie spowalniać w wyniku niedoboru wykwalifikowanych pracowników (Holowinow, 2016).

3. Ujawnia się niedoskonałość mechanizmu finansowania systemu kształcenia zawodowego. Według ustawy Ukrainy „O Państwowym budżecie Ukrainy na rok 2016” wydatki związane z przygotowaniem kadry pracowniczej w szkołach zawodowych i innych instytucjach przeniesiono do finansowania z budżetów lokalnych (Rada Najwyższa Ukrainy, 2015). W niektórych województwach Ukrainy budżety lokalne nie udźwignęły tego ciężaru. Żeby wyrównać sytuację, rząd był zmuszony przydzielić na finansowanie szkolnictwa zawodowego dodatkowych 500 mln hrywien (Hrynewycz, 2016). Warto zaznaczyć, że w celu ulepszenia przepisów prawnych minister edukacji zaproponowała nowy model finansowania szkolnictwa zawodowego. Według Lilii Hrynewycz (ministra edukacji) nowy model oznacza takie źródła finansowania:
 - *pierwsze źródło*: subwencja edukacyjna z budżetu państwa na uzyskanie przez uczniów w systemie kształcenia zawodowego pełnej średniej edukacji ogólnej,
 - *drugie źródło*: budżety lokalne, które sfinansują kształcenie kadr dla ich regionalnych rynków pracy,
 - *trzecie źródło*: fundusze pracodawców, tzw. zamówienia branżowe (Hrynewycz, 2016).

Jak zaznacza L. Hrynewycz, „jeśli mamy ukraińską kolej i 7 szkół zawodowych, które szkolą tych specjalistów, to kolej będzie w stanie zapłacić za ich szkolenie. Co państwo powinno pokryć z subwencji oświatowych – to uzyskanie średniej edukacji ogólnej” (Hrynewycz, 2016, s. 6).

4. W „Narodowym klasyfikatorze zawodów” oraz „Państwowym wykazie zawodów w zakresie kształcenia wykwalifikowanych pracowników w instytucjach kształcenia zawodowego” nie są brane pod uwagę nowe zawody, w szczególności te zintegrowane, których wymaga rynek pracy (Kremeń, 2011).

Pomimo tych trudności integracja szkolnictwa zawodowego z systemem gospodarczym jest kontynuowana. Szkolnictwo zawodowe na Ukrainie pozostaje

ważnym elementem systemu gospodarczego oraz narodowego bezpieczeństwa kraju.

Analizując zgromadzony materiał stwierdzono, że jeśli czynnik gospodarczy bezpośrednio oddziaływał na ukraiński system kształcenia zawodowego, to pośrednio oddziaływał także na proces dydaktyczny, w tym również na efektywność kształcenia.

Wnioski

Z badań wynika, że głównymi czynnikami warunkującymi efektywność kształcenia są czynniki subiektywne oraz obiektywne. Przyjmując za Kazimierzem Denkiem, że *czynniki subiektywne /Sb/* uwzględniają nauczyciela (*N*), uczniów (*U*) oraz odpowiadające tym osobom procesy nauczania (*n*) i uczenia się (*u*), a do *czynników obiektywnych /Ob/* zaliczane są: cele kształcenia (*c*), treści nauczania (*t*), zasady nauczania (*z*), metody nauczania (*m*), formy organizacyjne (*o*), infrastruktura (*i*), współdziałanie nauczyciela z uczniem w zakresie wyników nauczania (*w*), sztuka uczenia się (*s*) oraz czynnik czasu (Denek, 1992), uznajemy te czynniki za główne determinanty efektywności procesu dydaktycznego.

Jednak, w warunkach transformacji systemowej obok ww. czynników ważne miejsce zajmują także *czynniki społeczne /Sp/*. Spośród licznych bodźców społecznych uwidoczniono i opisano czynnik gospodarczy.

Analizując przemiany w polskim szkolnictwie zawodowym dostrzeżono, że czynnik gospodarczy posiada tendencje przeobrażania systemu edukacji zawodowej. Pod wpływem tego czynnika modyfikowano klasyfikację zawodów i specjalności oraz klasyfikację zawodów szkolnictwa zawodowego. Na potrzeby rynku pracy poszerzano listę nowych zawodów i specjalności, według których instytucje kształcenia zawodowego przygotowują wykwalifikowanych pracowników.

Impuls czynnika gospodarczego dostrzeżono też w ukraińskim szkolnictwie zawodowym. Pod wpływem zmian gospodarczych przeobrażano system kształcenia zawodowego. Poczyniono starania, aby dostosować system edukacji do zmieniającego się rynku pracy. Stwierdzono również, że instytucje szkolnictwa zawodowego coraz częściej koncentrują się na współpracy z przedsiębiorstwami (partnerami społecznymi) i jednocześnie nawiązują współpracę w instytucjami szkolnictwa wyższego.

Zgłębiając specyfikę kształcenia zawodowego w Polsce i na Ukrainie wynioskowano, że badane systemy kształcenia zawodowego zazwyczaj wspierają

W powiązaniu strukturalnym efektywność kształcenia zaproponowano wyrazić za pomocą następującego wzoru:

$$\frac{Sb + Ob + Sp}{T} = Dw \Rightarrow E$$

Warto podkreślić, że działanie czynnika wypadkowego lub w skrócie działanie wypadkowe nie równa się efektywności kształcenia. Efektywność kształcenia jest *wynikiem działania wypadkowego lub następnikiem rozważanego układu czynników*.

Referencje

- Batraczenko, N. *Spiwpracia PTNZ iz socialnymy partnerami*. Profesijno-techniczna oswi-
ta, 1 (2015).
- Błażejowski, W. (2013). *Kanon skuteczność i efektywność kształcenia ogólnego w Polsce*. Rze-
szów: UR.
- Denek, K. *Nowe paradygmaty pomiaru efektywności w szkolnictwie zawodowym*. Pedago-
gika Pracy, 20 (1992).
- Dretkiewicz-Więch, J. (2012). *Skuteczne doradztwo i poradnictwo zawodowe – jednym z in-
strumentów wzrostu efektywności kształcenia zawodowego*. W: U. Jeruszka (red.), *Uno-
wocześnieenie metod i form kształcenia zawodowego w Polsce. Diagnoza i oczekiwane kie-
runki zmian*. Warszawa: IPiSS.
- Gruza, M. (2012). *Klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego wyznacznikiem ofer-
ty kształcenia w szkołach zawodowych*. W: U. Jeruszka (red.), *Unowocześnieenie metod
i form kształcenia zawodowego w Polsce. Diagnoza i oczekiwane kierunki zmian*. War-
szawa: IPiSS.
- Holowinow, W. *Moment istyny, abo ohrichy decentralizacji u profesijnij oswiti*. Profesijno-
-techniczna oswiata, 2 (2016).
- Hrynewycz, L. *Profesijno-techniczna oswiata – ce czasyna nacionalnoji bezpeky Ukrainy*.
Profesijno-techniczna oswiata, 2 (2016).
- Janicka-Panek, T. (2018). *Zadania zawodowe nauczycieli przedszkoli w kontekście celów wy-
chowania oraz oceny efektywności wychowania przedszkolnego*. W: A. Solak (red.), *Edu-
kacja zawodowa i ustawiczna*. Warszawa: APS.
- Jeruszka, U. (2008). *Przemiany w sferze pracy we współczesnym świecie w kontekście potrze-
by edukacji permanentnej*. W: R. Gerlach (red.), *Edukacja i praca. Konteksty – wyzwania
– antynomie*. Bydgoszcz: UKW.
- Jeruszka, U. (2010). *Człowiek i zawód. Wybrane zagadnienia z pedagogiki pracy*. Warsza-
wa: IPiSS.
- Jeruszka, U. (2013). *Efektywność zatrudnienia i kształcenia zawodowego*. W: W. Kremeń i in.
(red.), *Innowacjnist w nauci i oswiti*. Kijów-Warszawa-Chmielnicki: Wydania Naukowe.
- Kremeń, W.G. (2011). *Nacionalna dopowid pro stan i pespektywy rozwytku oswity w Ukra-
ini*, Kijów: Pedagogiczna Dumka.

- Kremeń, W.G. *Profesijnij oswiti potribna cilisna, efektywna derżawna polityka i sučasnyj naukowyj suprowid*. Profesijno-techniczna oswita, 2 (2016).
- Kwiatkowski, S.M. (2000). *Efektywność zewnętrzna a standardy kwalifikacji zawodowych*. W: U. Jeruszka, (red.), *Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy*. Warszawa: IPiSS.
- Kwiatkowski, S.M. (2018). *Edukacyjne funkcje współczesnych przedsiębiorstw*. W: F. Szlosek, R. Gerlach, (red.), *W świecie nauki, pracy i edukacji. 90-lecie urodzin Profesora Zygmunta Wiatrowskiego*. Warszawa: APS.
- Kuczynskij, M. *Modernizacja profesijno-technicznej oswity w konteksti rozwoju ludzkiego kapitału Ukrainy na period do 2020 roku*. Profesijno-techniczna oswita, 1 (2018).
- Łozowiecka W. (2008). *Współczesne koncepcje kształcenia zawodowego*. W: R. Gerlach (red.), *Praca człowieka w XXI wieku. Konteksty – wyzwania – zagrożenia*. Bydgoszcz: UKW.
- MPiPS, Departament Rynku Pracy, (oprac.) E. Strojna, E. Żywiec-Dąbrowska, *Klasyfikacja zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy*, <https://www.mpips.gov.pl/> (9.02.2018).
- Nyczkało, N.G. (2008). *Sytuacja na ukraińskim rynku pracy a kształcenie zawodowe*. W: R. Gerlach (red.), *Praca człowieka w XXI wieku. Konteksty – wyzwania – zagrożenia*. Bydgoszcz: UKW.
- Palka, S. (1977). *Warunki efektywności nauczania w szkole średniej*. Warszawa: WSiP.
- Rada Najwyższa Ukrainy, *Nacionalna strategia rozwoju oswity w Ukraini na 2012–2021 roky*, https://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf (29.08.2018).
- Radwiłowicz, R. (1968). *Problemy, metody i organizacja badań*. W: R. Radwiłowicz (red.), *Warunki efektywności nauczania w szkołach zawodowych*. Wrocław: PWSZ.
- Sawczenko, I., Tropina, I., *Rozwytok socialnoho partnerstwa: rezultaty doslidnyčko-eksperymentalnoji roboty*. Profesijno-techniczna oswita, 2 (2015).
- Szczerbak, L.W. (2008). *Stworennia systemy socialnoho partnerstwa u sferi profesijno-technicznej oswity: metodyczni rekomendacji*. Kijów: Geoprynt.
- Szlosek, F. (2015). *Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian społecznych*. Warszawa: APS.
- Rada Najwyższa Ukrainy, *Zakon Ukrainy „Pro Derżawnyj bjudżet Ukrainy na 2016 rik”*, <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/928-19> (29.08.2018).
- Wołk, Z. (2008). *Ciągłość i zmiana pedagogiki pracy w świetle przemian cywilizacyjnych (Dekalog problemów pedagogiki pracy na przestrzeni trwania dyscypliny)*. W: R. Gerlach (red.), *Edukacja i praca. Konteksty – wyzwania – antynomie*. Bydgoszcz: UKW.
- Wołk, Z. (2013). *Zawodoznawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*. Warszawa: Difin.
- Zozula, N. *Socialne partnerstwo u formuwanni profesijnoho mobilnoho kwalifikowanoho robitnyka*. Profesijno-techniczna oswita, 1 (2015).
- Żechowska, B. (1982). *Efektywność pracy nauczyciela. Wyznaczniki, tendencje, problemy. Studium porównawcze*. Katowice: UŚ.